

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ ВИМОВИ У ДІТЕЙ ПРИ АКТИВНО-
РУХОВОМУ ТА РУХОВОМУ-РЕГУЛЯЦІЙНОМУ ТИПАХ ПОРУШЕННЯ
АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ МОТОРИКИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Лариса ПЛАТАШ

Науковий керівник: **Лілія РУДЕНКО**,
доктор психологічних наук, професор
кафедри логопедії і спеціальних методик

Рецензент: **Олена ВЕРЖИХОВСЬКА**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДИЗАРТРИЧНИХ РОЗЛАДІВ МОВЛЕННЯ.....	8
1.1. Аналіз наукової літератури з проблеми формування правильної вимови фонем.....	8
1.2. Підходи до висвітлення фізіологічних закономірностей та чинники нормо типового та порушеного розвитку артикуляційної моторики у дітей з різними формами дизартрії.....	15
1.3. Аналіз методик корекції порушень артикуляційної моторики, які пропонують науковці.....	33
Висновки до першого розділу.....	51
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ ВИМОВИ У ДІТЕЙ ІЗ АКТИВНО-РУХОВИМ ТА РУХОВИМ-РЕГУЛЯЦІЙНИМ ТИПАМИ ПОРУШЕНЬ АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ МОТОРИКИ.....	54
2.1. Обґрунтування та характеристика дослідження артикуляційної моторики у дітей зі стертою формою дизартрії.....	54
2.2. Особливості прояву порушеного, мовленнєвого, психічного та особистісного розвитку дітей із стертою формою дизартрії.....	68
2.3. Індивідуальні профілі стану сформованості артикуляційної моторики у дітей з активно-руховим та руховим-регуляційним типом порушення та програма їх корекції.....	77
Висновки до другого розділу.....	88
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ.....	108

ВСТУП

Актуальність проблеми. Зростання дитячої патології – нагальна проблема сьогодення, у доступний спосіб яку вирішити намагаються фахівці різних галузей наук як в Україні, так і за кордоном, незважаючи на невтішний прогноз Всесвітньої організації здоров'язбереження (надалі – ВОЗ) щодо негативного впливу різноманітних чинників на здоров'я людини на планеті [11].

За оприлюдненою інформацією ВОЗ у кінці листопада 2021 р., у світі налічується більше 1 млрд. осіб з інвалідністю, із них, за даними ЮНІСЕФ кінця 2021 р. – майже 240 мільйонів діти з інвалідністю. І, як визнається на міжнародному рівні, наявність у людини інвалідності негативно позначається на її особистісному розвитку та водночас унеможлиблює доступність послуг, необхідних для повноцінного функціонування [11].

Україна із міжнародними зобов'язаннями забезпечити доступність якісних послуг, протягом останнього десятиріччя реформує національну систему освіти та створює умови для удосконалення кваліфікованої допомоги дітям з порушеннями розвитку, охоплення їх «послугами здоров'язбереження» [11].

Зазначимо, не завжди наявність порушеного психофізичного розвитку призводить до інвалідності, натомість – завжди негативно позначається на особистісному розвитку. Це стосується, зокрема, дітей із порушеннями артикуляції вимови, яке часто є супутнім для психофізичного розвитку як з «сертифікованою», так і визнаною медичними працівниками особливістю, корекція чи виправлення якої здійснюється вчителем-логопедом.

Отож, вчасне виявлення та забезпечення належної логокорекційної допомоги дітям із особливостями мовлення – важливе завдання логопеда освітньої установи, визначене у рамках нормативних документів закладів освіти (ЗУ «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні», наказ МОНУ «Про логопедичні пункти системи освіти» та ін.).

У заданому контексті роботи логопеда, окрему категорію осіб, які потребують належної педагогічної допомоги, складають діти із мовленнєвими особливостями, зокрема – різними формами дизартрії. У свою відзначимо, що часто логопеду доводиться працювати зі складними випадками, які самостійно, без допомоги інших спеціалістів, вирішити неможливо. Тому розгляд логокорекційної проблеми, на думку О.М. Корнева, потребує дослідження окремих аспектів (нейропсихологічних, психолінгвістичних) порушеного розвитку мовленнєвого процесу у дітей [1,5-2 хв.].

Проблема дизартричного мовного розладу із кількома формами та властивими їм неврологічною, мовленнєвою симптоматикою, є предметом вивчення дослідників різних галузей наук як минулого, так і сучасності – дефектології й логопедії, зокрема (О. Архипова, Р. Бабенкова, Н. Гаврилова, А. Голуб, С. Конопляста, Е. Мастюкова, О. Приходько, В. Тищенко, М. Шеремет, Д. Шульженко, ін.); фахівців галузі медицини – неврологів та нейропсихологів (К. Семьонова, О.Бадалян, Н.Візель, ін.) та ін. Терміном «дизартрія» дослідники позначають розлад вимовної сторони мови, при якому страждає як звуковимова, так і просодична організація звукового потоку; порушується цілісність функціональної системи експресивного мовлення.

Більшість поважних дослідників – вітчизняних, зарубіжних (О.Архипова, Т. Вензель, О. Корнєв, С. Костроміна, Н.Лопатинська; Н.Гаврилова, В.Галущенко, А.Голуб, С.Конопляста, та ін..) доводять необхідність розглядати логопедичні проблеми у зв'язку із нейропсихологічним та психолінгвістичним розумінням функціональної структури механізму мовленнєвого процесу, а також складові, які потребують розвитку чи корекції. За свідченням практиків, вчителів-логопедів, «методи нейрологопедії дозволяють на 35% швидше впоратися з мовними проблемами дитини. І це не все. Ефективним результатом є просування дитини також в інших сферах (інтелектуальний розвиток, увага,

пам'ять, поведінка). Відбувається справжній прорив у навчанні дитини. І ці результати зберігаються протягом усього життя» [11].

У знайдених працях С. Коноплястої, Н. Гаврилової, М. Шеремет, Д. Шульженко, ін. відзначається тенденція до зростання чисельності порушень із тяжкими розладами мовлення у дітей дошкільного – шкільного віку, а також обґрунтовано гостроту проблеми дизартрії, важливість та необхідність своєчасної медико-педагогічної, психологічної, соціальної, корекційно-логопедичної роботи для дітей із дизартрією у зв'язку із особливостями проявів порушення артикуляційної моторики. Зокрема, за свідченням Н. Гаврилової, частота проявів порушення артикуляційної моторики у дітей (за даними ПМПК м. Кам'янця-Подільського станом на 2016 р.) складає 58 % для дітей дошкільного віку, 27 % – молодшого шкільного та 8 % старшого шкільного віку [15, с. 1]. За даними О. Архипової, «у групах для дітей із загальним недорозвиненням мови – до 50 % дітей, а групах із фонетико-фонематичним недорозвиненням – до 35 % дітей мають стерту дизартрію». Вчена переконує, що діти, що мають стерту дизартрію, потребують тривалої, систематичної індивідуальної логопедичної допомоги [3, с. 6].

Незважаючи на наявні авторські напрацювання із проблеми дизартрії, наявні науково-практичні обґрунтування її особливостей прояву у дітей та доведеної важливості логокорекційної роботи при цьому, видається актуальним пошук умов формування правильної вимови у дошкільнят при порушенні артикуляційної моторики. Саме тому ми обрали тему дослідження: **«Формування правильної вимови у дітей при активно-руховому та руховому регуляційному типах порушення артикуляційної моторики».**

Мета дослідження – на підставі аналізу науково-теоретичних джерел та за матеріалами експериментального дослідження визначити особливості формування правильної вимови фонем у дітей із порушеннями артикуляційної моторики активно-рухового та рухово-регуляційному типів.

Для досягнення поставленої мети визначили наступні **завдання дослідження**:

- дослідити науково-методологічні підходи до висвітлення проблеми дизартричних розладів мовлення у дітей;
- охарактеризувати напрями та специфіку обстеження та корекційної роботи із дітьми із стертою дизартрією;
- охарактеризувати прояви порушеного мовленнєвого, психічного та особистісного розвитку, а також особливості формування правильної вимови у дошкільнят із активно-руховим та руховим-регуляційним типами порушень артикуляційної моторики;
- проаналізувати ефективність методики логокорекційної роботи з дітьми при активно-руховому та руховому-регуляційному типах порушень.

Об'єкт дослідження – процес корекції порушень мовлення при стертій дизартрії.

Предмет вивчення – особливості формування правильної вимови фонем у дітей із активно-руховим та руховом-регуляційним типами порушення артикуляційної моторики.

Використані методи дослідження:

теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, моделювання, вивчення документації;

емпіричні – спостереження, порівняння, опитування, анкетування, вимірювання, діагностування, опис даних;

статистичні – групування, структурування, математичної обробки результатів (кількісний та якісний аналіз одержаних результатів анкетування);

логопедичного впливу (*наочні* – демонстрація, показ, ілюстрація; *словесні* – розповідь, бесіда, пояснення; *практичні* – вправи, ігри, міні-інсценізації; *репродуктивні* – імітації, сприймання мовленнєвих зразків; *продуктивні* – зв'язні висловлювання, творчі завдання, складання самостійних розповідей).

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у *реалізації* комплексного підходу до вивчення проблеми формування правильної артикуляційної вимови у дітей із стертою дизартрією; а також *розробці* та перевірці ефективності методики логокорекційної роботи із дошкільнятами із активно-руховим та руховим регуляційним типами порушень артикуляційної моторики. Сформульовані висновки та рекомендації можуть бути використані у подальшій науково-дослідній та навчально-методичній діяльності.

Теоретичне значення одержаних результатів складають *узагальнені та змодельовані* у систему логокорекційної роботи умови формування правильної вимови у дітей із дизартрією, а також запропонована програма роботи логопеда із дітьми з активно-руховим та руховим-регуляційним типом порушення артикуляційної моторики, яка може бути використана під час читання навчальних дисциплін студентам спеціальності 016 Спеціальна освіта (Логопедія). *Розроблена та експериментально* перевірена ефективність методики формування правильної вимови у дошкільнят із активно-руховим та руховим регуляційним типами порушень артикуляційної моторики.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом друку публікації у ...

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі містяться таблиці, рисунки. Список використаних джерел налічує 100 найменувань.

ВИСНОВКИ

У ході проведеної роботи ми дійшли до наступних висновків:

1. Як особливий вид розладу мовлення легка (стерта) форма дизартрії почала виділятися в логопедії у 1950-1960-х рр. Дослідниками різних історичних періодів здійснювалися різні спроби проаналізувати чинники та особливості порушень моторики людини, проте починаючи із другої половини ХХ століття виділяється фаховий підхід до діагностики та корекції дизартрії, її різних форм. Кінець ХХ – початок ХХІ століття став переломним – оскільки сучасні дослідники оперують нейрологічними поясненнями та аргументами щодо порушень мовленнєвого розвитку дітей, а також методик роботи у випадку проявів стертої дизартрії у дитячому мовленні.

Українську наукову школу із проблеми порушення артикуляційної моторики дітей дошкільного віку представляють А. Богуш, Н. Гаврилова, Н. Гавриш, А. Голуб, Ю. Рібцун, М. Савченко, Л. Федорович та ін.. Ними обґрунтовано та експериментально досліджено проблему порушення артикуляційної моторики та порушень вимови звуків, а також запропоновано методику корекційної роботи у зазначеному напрямі. Зокрема, виділено різні підходи до типів порушень артикуляційної моторики, які виникають на основі аналізу змісту диференційованих причин як анатомо-фізіологічного так і неврологічного характеру, описано симптоми й труднощі моторики органів артикуляції.

Крім того, описані ознаки стертої дизартрії, які проявляються на першому році життя дитини (дослідження Е. Сизова, Е. Макарова, В. Галущенко, ін.), прояви у артикуляції, які вказують на наявність цього порушення (Г. Гуровець, С. Маєвська, В. Тарасун, ін.), звуковимові (Л. Лопатіна, ін.).

Узагальнені характеристики дітей зі стертою дизартрією, а також їх артикуляційної вимови описані у ході експериментальної роботи, Р. Мартиновим, О. Архіповою, L. Pennington, В. Галущенко, ін.. Знайдені

матеріали дають практичне уявлення про особливості порушень мовлення за функціональної діяльності органів артикуляції при стертій дизартрії.

Авторські методики обстеження та корекційної роботи, знайдені у науковій літературі відображають фрагментарні елементи необхідних до використання засобів. Також не дають повного уявлення про контингент дітей, з якими працювали дослідники.

2. Ми використали методику обстеження особливостей будови та рухливості органів артикуляції та дихання у дітей зі стертою формою дизартрії Н. Гаврилової, оскільки вона найбільш повно відображає специфіку обстеження дітей дошкільного віку та обґрунтовує критерії щодо оцінки її проявів. Окрім того, описані методичні засади роботи із дітьми із різними проявами порушень артикуляційної моторики дозволили максимально продумати методику роботи із дітьми дошкільного віку, поетапно запланувати корекційні прийоми та досягти за короткий проміжок часу максимальних результатів.

Напрями, за якими проводилося обстеження:

- особливості розвитку фонетичного боку мовлення;
- особливості будови та рухливості м'язів обличчя та губ;
- специфіка вивчення будови та рухливості нижньої щелепи;
- особливості виконання артикуляційних вправ для нижньої щелепи
- специфіка фізіологічного та мовленнєвого дихання.

Крім того, методика обстеження артикуляційної моторики дітей побудована на використанні спеціально підібраних вправ, які збагатили ігрову діяльність дітей і водночас дозволили виявити порушені елементи в артикуляції мовлення, а також кількісно оцінити їх прояви.

3. Обстеження ми проводили під час проходження логопедичної практики у м. Чернівці, Кам'янці-Подільському. Однак основу для експериментальної роботи склали результати обстеження, проведеного у німецьких містах Таунусштайн та Вісбаден (земля Гессен), які буди охоплені проектом «Садок власними руками» у рамках волонтерської роботи із українськими сім'ями.

Всього охоплено дослідженням – 40 дітей. Загалом стерту форму дизартрії виявлено у 12 осіб (30 % від усіх обстежених дітей). Виявлену у цих дітей:

- порушення голосу, дихання;
- типові труднощі у вимові звуків;
- недостатню диференціацію артикуляційних рухів;
- особливості загальної та дрібної моторики;
- специфіку уваги, пам'яті, сприймання, мислення, емоційно-вольової сфери, поведінки.

Отримані діагностичні результати дозволили виділити дітей зі стартими проявами дизартрії проте диференційованими особливостями артикуляційної моторики: у 25% виявлено руховий-регуляційний, у 17% активно-руховий, а у 58 % змішаний тип порушення артикуляційної моторики.

3. Створено індивідуальні профілі, що відображають стан розвитку фонетичного боку мовлення та артикуляційної моторики у дітей із дизартрією з активно-руховим та руховим-регуляційним типами порушення артикуляційної моторики. З урахуванням специфічних особливостей прояву цих типів порушення створені програми для їх корекції.

Комплексність та системність роботи забезпечується реалізацією спланованої програми дій із застосування комплексів вправ артикуляційної гімнастики з елементами самомасажу та артикуляційними іграми.

Пропонована програма із корекції мовлення старших дошкільників із стертою дизартрією (активно-руховим типом сформованості артикуляційної моторики) пройшла апробацію у роботі із п'ятирічними дошкільниками із України (м. Таунусштайн, Німеччина). Логопедична робота передбачала організацію за участі логопеда та при залученні батьків і проводилася як у закладі позашкільної освіти так і у домашніх умовах.

Логопедична робота хоча в обох випадках і мала спільні цілі – формування артикуляційних позицій базових для вимови звуків мовлення, постановка та закріплення їх вимови, проте методика досягнення цих цілей була індивідуально спрямована і передбачала застосування диференційованих вправ та завдань у кожному випадку окремо.

За запропонованою програмою ми проводили піврічне експериментальне навчання, в результаті якого відпрацьовані базові артикуляційні позиції і більшість звуків поставлена, залишилося закріпити вимову звука –р–. Планування занять із дітьми: щотижневі індивідуальні 3-денні заняття по 20 хв. із дитиною відповідного логопедичного профілю, включені у систему щотижневих триденних групових дозвіллевих заходів тривалістю 1 год.

Отож, враховуючи те, що кожній дитині властивий власний темп роботи та засвоєння начального матеріалу, в одному корекційному занятті можуть використовуватися різноманітні завдання (на розгляд логопеда). Важливою є і реалізація триєдиної мети: корекційно-освітньої, корекційно-розвивальної та корекційно-виховної. Структура заняття також складається із необхідних корекційно-методичних елементів із урахуванням специфіки виявлених порушень.

Таким чином, акцентовано увагу на реалізації індивідуального, нейрологопедичного та діяльнісного підходів, а також одночасній і паралельній роботі із корекції мовлення і всебічного розвитку особистості дитини. Оцінювання успіхів дитини здійснюється словесно, мотиваційними судженнями, які б формували самоконтроль та уважність її діяльності. Позитивне налаштування на результативність та гарний настрій забезпечить успіх для всіх учасників корекційно-розвивального процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів корекційної роботи із дітьми із стертою формою дизартрії. Залишають актуальними для подальших досліджень методика корекційної роботи із іншими типами порушеннями артикуляційної моторики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова В. М. Використання інноваційних технологій у роботі з дітьми-логопатами старшого дошкільного віку для корекції вад звуковимови. *Розкажіть онуку*. 2004. № 10-11.
2. Архипова Е.Ф. Логопедический массаж при дизартрии М.: АСТ «Астрель», 2008. 115 с.
3. Архипова Е.Ф. Стертая дизартрия у детей. М.: АСТ «Астрель», 2007. 331 с.
4. Архипова Е.Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей. М.: АСТ «Высшая школа», 2010. 254 с.
5. Атемасова О.А. Психогімнастика у початковій школі: комплекс матеріалів. Х.: Ранок, 2011. 160 с.
6. Баранова В.В. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва: автореф. дис.. на здоб. ступеня к.пед.н.: 13.00.08. Одеса, 2014. 22 с.
7. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А. М. Богуш. К.: Вища шк., 2007. 542 с.
8. Боряк, О. В. Корекція просодичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з дизартрією за допомогою логопедичної ритміки: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.03 / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. 20 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/1017>
<https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/1017/2/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82.pdf>
9. Браудо И. Артикуляция (о произношении мелодии) / Ред. Х.С.Кушнарев. Гос.муз. изд-во: Ленинград, 1961, 200 с. URL: https://n-zelenkova.ru/files/metodicheskie_materialy/Braudo_I._Artikulyaciya.pdf

10. Велика українська енциклопедія: веб сайт. URL:
<https://vue.gov.ua/%D0%90%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F>
11. Винарская Е.Н. Дизартрия. М.: АСТ: Астрель, Хранитель, 2006. 141с.
12. Всемирная организация здравоохранения (веб-сайт). Изменение климата и здоровье. Инвалидность и здоровье. Повышение показателей выживаемости и благополучия развития новорожденных. URL:
<https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health> (дата звернення: 06.07.2022).
13. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования / Под ред. И со вступительной статьей В. Колбановского. М.: Гос. соц.-эконом. изд-во «Ленинград», 1934. 362 с.
14. Гаврилова Н. С. Анатомо-фізіологічні особливості периферійних органів мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2014. Вип. 4. С. 30-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2014_4_6 с.
15. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень артикуляційної моторики. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць*. Вип. 7. Кам'янець-Подільський, 2016. URL:
<https://aqce.com.ua/download/publications/44/41.pdf>
16. Гаврилова Н.С. Логопедичний масаж, як засіб корекції порушень артикуляційної моторики у дітей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць*. Вип. 5. Кам'янець-Подільський, 2015. URL:
<https://aqce.com.ua/download/publications/177/265.pdf>
17. Гаврилова Н.С. Логопедія: Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2018. 188 с.
18. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: *Монографія*. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.
19. Гаврилова Н.С. Типи порушень артикуляційної моторики та особливості їх корекції. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки):*

- Збірник наукових праць. Вип. 8. Кам'янець-Подільський, 2016. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n8-2017/gavrilova-ns-tipiporushen-artikuljacijnoi-motoriki-ta-osoblivosti-ihkorekcii.html>
20. Галущенко В. І. Вплив перинатальних факторів у генезі порушень у дітей з різними формами стертої дизартрії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 38. Київ. 2019. С. 55-60.
21. Галущенко В.І. Аспекти активізації корекційної роботи з розвитку психомовленнєвої та моторної сфери у дітей з дизартричними розладами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць*. Вип. 5. Кам'янець-Подільський, 2015. URL : <https://aqce.com.ua/vipusk-n5-2014/galucshenko-vi-aspekti-aktivizacii-korekcijnoi-roboti-z-rozvitku-psiho-movlennjevoi-ta-motornoj-sferi.html>
22. Галущенко В.І. - Особливості впровадження завдань з розвитку емоційної лексики у дітей з порушеннями мовлення в умовах карантину. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць*. Вип. 16. Том 1. Кам'янець-Подільський, 2020. URL : <https://aqce.com.ua/vipusk-n16-tom12020/galucshenko-vi-osoblivosti-vprovadzhenja-zavdan-z-rozvitku-emocijnoi-leksiki.html>
23. Галущенко В.І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі із дітьми, які мають порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць*. Вип. 7(1). Кам'янець-Подільський, 2016. С. 62-70. URL : <https://aqce.com.ua/download/publications/45/42.pdf/>
24. Галущенко В.І. Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.03 / ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2012. 21 с.
25. Галущенко В.І. Використання засобів наукового моделювання у корекційно-виховній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні*

- питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць.* Вип. 12. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 52-63.
26. Голуб А.В. Актуальні проблеми діагностики та корекції мовлення при різних формах дизартрії у дітей старшого дошкільного віку. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і спеціальна психологія: зб.наук.праць. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. С. 46-49.
27. Голуб А.В. Корекція порушення усного мовлення у дітей при дизартрії: автореф. дис. ...к. пед. н.: 13.00.03. Київ, 2019. 20 с. URL : https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/%D0%94_26.053.23/Golub.pdf
28. Голуб О.В. Методологія, організація та зміст програмно-методичного комплексу формування та корекції порушення усного мовлення дітей при дизартріях старшого дошкільного віку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць.* Вип. 11. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 81-90.
29. Гребнева Е.А. К проблеме изучения стертой формы дизартрии у дошкольников. *Гуманитарные научные исследования.* 2021. № 5. URL: <https://human.snauka.ru/2021/05/44426>.
30. Гуровец Г.В., Маевская С.И. К вопросу о диагностике стертых форм псевдобульбарной дизартрии. *Вопросы логопедии.* М, 1978. С. 27-37.
31. Давыдова М.П. Коррекция речи у детей с дизартрией. Курск: Курский областной институт усовершенствования учителей, 1991. 19 с.
32. Дефектологический словарь (веб-сайт). URL: <http://www.defectology.ru/>
33. Дідкова Л. М. Клініко-педагогічна характеристика дітей зі стертою дизартрією. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. К., 2014. Вип. 27. С. 57-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_14
34. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

35. Дьякова Е. А. Логопедический массаж: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 96 с URL: <https://detiangeli.ru/book/logopedmassag.pdf>
36. Жинкин Н.И. Механизмы речи. Изд-во Акад.пед.наук РСФСР, 1958. 312 с. URL: https://lehrerraum.files.wordpress.com/2011/04/mehanizmy_rechi.pdf
37. Жукова Н.С., Филичева Логопедия. Основы теории и практики. Эксмодет., 2021.
38. Имамова А. П. Логоритміка в системі роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення: дипл. роб. магістра зі спец. 016 Спеціальна освіта / Кер. : Гаврилов О.В. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2020 19 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4317/Imamova-A.P.-Kor11-m19z-free.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
39. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., та ін. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД): навчальний посібник. Х. : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.
40. Калмикова Л.О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри. К.: Слово, 2017. 447 с.
41. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. К.: Слово, 2016. 384 с.
42. Качур Т.М., Дегтяренко Т. М. Мовленнєве дихання дітей із порушеннями мовлення (електронний ресурс). URL: <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/11114/1/Kachur.pdf>
43. Кисличенко В.А. Логопедичний супровід сім'ї дитини з дизартричними розладами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць. Вип. 5. Кам'янець-Подільський, 2015. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n5-2014/kislichenko-va-logopedichnij-suprovid-simi-ditini-z-dizartrichnimi-rozladami.html>*

44. Конопляста С.Ю. Психолого-педагогічне вивчення дітей з вадами мовлення. *Удосконалення підготовки науковопедагогічних кадрів в Україні: зб. наукових праць*. К.: УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1997. С.112-117.
45. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с.
46. Конспекти лекцій до курсу “Анатомія та еволюція нервової системи людини”. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди 2014. 168 с.
47. Кулагіна І, Ю.. Вікова психологія (Розвиток дитини від народження до 17 років). Київ, 1999. URL: <http://medbib.in.ua/vozrastnaya-psihologiya-razvitie-rebenka.html>
48. Лагун Т. Т. Общая характеристика стертой дизартрии (електронний ресурс). БГПУ, 2018. URL: https://elib.bspu.by/bitstream/doc/37652/1/%D0%9B%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%BD%20-%2023_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_2018.pdf
49. Ленів З. П. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії: автореф. дис. к. пед. н.: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2010. 23 с.
50. Лерш Ф. Нарис психології дитинства та юності : новий підхід до періодизації вікового розвитку / пер. В. Андрієвська, В. Фурман. *Психологія і суспільство*. 2016. № 3. С. 80-104.
51. Логопедія. Підручник. За ред. М.К. Шеремет. К., 2010. 376 с.
52. Лопатина Л В. Система дифференцированной коррекции фонетико-фонематических нарушений у дошкольников со стертой дизартрией: автореф. дис. ... д-ра пед. н.: 13.00.03 – коррекционная педагогика (логопедия). СПб, 200 URL: http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2005/11-01920.pdf
53. Лопатина Л. В. Логопедическая работа с детьми дошкольного возраста с минимальными дизартрическими расстройствами: Учебное пособие/Под

- ред. Е. А. Логиновой. СПб.: Издательство «Союз», 2005. 192 с. (Коррекционная педагогика). URL: https://vk.com/wall-132897049_3355
54. Лопатинська Н.А. Системний підхід до нейрологопедичної діагностики комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: Збірник наукових праць. Вип. 15. Кам'янець-Подільський, 2020. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n15-2020/lopatinska-na-sistemnij-pidhid-do-nejrologopedichnoi-diagnostiki.html>
55. Лопатинська Н.А. Теоретичні засади вивчення механізму піднебінно-глоткової дизфункції. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: Збірник наукових праць. Вип. 15. Кам'янець-Подільський, 2020. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41727/1/N_Lopatynska_APCO_19_2022.pdf
56. Максименко Л. М. Використання засобів флорболу у процесі фізичного виховання дітей 5-6 років: дис.... к.пед.н.: 24.00.02 – Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Суми, 2018. 322 с. URL: http://repository.ldufk.edu.ua:8080/bitstream/34606048/21853/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_dissert-02.pdf
57. Мартинюк І. А. Патопсихологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 208 с.
58. Марченко І.С. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Логопедія*. Науково-методичний журнал. 2013. №3. С.52-56.
59. Мастюкова Е. М., Бабенкова Р. Д., Ипполитова М.В. Воспитание детей с церебральным параличом в семье. Книга для родителей. Саратов, 1993. 53 с. URL: <https://perviydoc.ru/v37153/?cc=1>
60. Махукова Т. В. Неврологічні основи логопедії: курс лекцій для студентів спеціальності 6.010105 «Корекційна освіта за нозологіями Інституту

педагогіки і психології : навчально-методичний посібник. Старобільськ: Видавництво: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 135 с.

61. Мельник А. П. Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Патопсихологія та спецпрактикум з клінічної психодіагностики : навч.-метод. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 152 с.
62. Мілевська О.П. Логотренінг як форма роботи зі стимуляції у дітей мовленнєвих механізмів різного рівня. *Актуальні питання корекційної освіти*. Серія соціально-педагогічні науки: Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип.14. С.165-174.
63. Мороз Л.В. Застосування засобів рефлексотерапії у корекційно-логопедичній роботі при стертій дизартрії. *Актуальні питання корекційної освіти*. (педагогічні науки): Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип.10. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n10-2018/moroz-lv-zastosuvannja-zasobiv-refleksoterapii.html>
64. Мачерет Е. Л., Самосюк И. С. Пособие по рефлексотерапии. К.: Высшая школа, 1982. 302 с.
65. Павлова Н.В. Формування комунікативної активності у не мовленнєвих дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис.. ...к.пед.н.: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Одеса, 2017 23 с.
66. Пахомова Н.Г., Губарь О.Г. Особливості надання корекційно-розвиткових послуг підліткам з дизартрією в умовах логопедичного кабінету. *Актуальні питання корекційної освіти*. (педагогічні науки): Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2020. Вип.16. Том 1. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n16-tom12020/pahomova-ng-gubar-og-osoblivosti-nadannja-korekciynorozvitkovih-poslug-pidlitkam-z-dizartriyeju.html>
67. Пелех А. Ф. Розвиток мовленнєвого дихання у дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку : дипл. роб. магістра спец. 016 Спеціальна освіта. Логопедія. Спеціальна психологія. / Кер.: Мілевська О.П. Кам'янець-Подільський, 2020. 75 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4416/Pelekh-A.F.->

KorL1-M19-free.pdf?sequence=1&isAllowed=y

68. Періодизація мовного розвитку. Характеристика посівних етапів мовного розвитку у дитячому віці (веб-сайт). URL: <http://um.co.ua/1/1-1/1-11405.html>
69. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. М.: «Педагогика-Прес», 1994. 528 с.
70. Поліщук В.М. Вікова періодизація та вікова класифікація. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2017. Вип 1. Т. 2. С. 103-108. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/503486.pdf>
71. Рібцун Ю. В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком: автореф. дис.. к. пед.н.: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2010. 18 с. URL: <http://logoped.in.ua/wp-content/uploads/2018/11/Aref.pdf>
72. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда. К.: «Основа», 2012. 240 с.
73. Рібцун Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. К., 2012. 258 с.
74. Рібцун Юлія Використання ігрових прийомів у розвитку артикуляційної моторики молодших дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. 2008. № 1. С. 11-13. URL: <https://logoped.in.ua/wp-content/uploads/2018/04/Artikul.pdf>
75. Руснак В. А. Корекція мовлення старших дошкільників засобами логоритміки : диплом. роб. магістра спец.: 012 «Дошкільна освіта». Чернівці, 2021. 96 с.
76. Савенкова І.І. «Патопсихологія». Навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2017. 158 с.
77. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія (електронний ресурс). URL http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/890/Savchin.pdf
78. Свиридов О.І. Анатомія людини: Підручник / за ред. І.І. Бобрика. К.: Вища школа, 2001. 399 с.

79. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
80. Синиця О.О. Актуальність логопедичного супроводу дітей раннього віку з церебральним паралічем у сучасному соціумі. *Актуальні питання корекційної освіти*. Серія соціально-педагогічні науки: Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2019. Вип.14. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n14-2019/aktualnist-logopedichnogo-suprovodu-ditej-rannogo-viku.html>
81. Симонова Н.В. Формирование артикуляционной моторики в структуре преодоления фонетико-фонематического недоразвития речи у старших дошкольников с дизартрией: выпуск. квалиф. раб. магістранта спец.: 44.03.03 – специальное (дефектологическое) образование, профиль «Логопедия». URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/11127/2/Simonova.pdf>
82. Словник іншомовних слів (веб-сайт). URL <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%C0%F0%F2%E8%EA%F3%EB%FF%F6%B3%FF>
83. Смирнова І.А. Логопедія. Ілюстрований довідник. Київ, 2016. 232 с.
84. Соботович Е. Ф., Чернопольская А. Ф. Проявления стертых дизартрий и методы их диагностики. М., 1974. (веб-сайт). URL : https://pedlib.ru/Books/2/0021/2_0021-2.shtml
85. Сорочинская Т.В. Оптимизация логопедической работы по формированию фонетической и просодической стороны речи у детей дошкольного возраста со стёртой формой дизартрии: дисс. ...кан.пед.н.: 13.00.03 – коррекционная педагогика (логопедия). Москва, 1999. 187 с. URL : <https://www.dissercat.com/content/optimizatsiya-logopedicheskoi-raboty-po-formirovaniyu-foneticheskoi-i-prosodicheskoi-storony>
<http://www.dslib.net/korrekcion-pedagogika/optimizacija-logopedicheskoi-raboty-po-formirovaniju-foneticheskoi-i-prosodicheskoi.html>
86. Тарасун В.В. Способи уніфікації психолого-педагогічної допомоги дітям передшкільного віку із особливостями психофізичного розвитку. *Логопедія*. 2011. № 1. С. 67-78.

87. Конопляста С.Ю, Синиця А.О. Дизартрія у систематиці мовленнєвих порушень (сучасний погляд). *Наук. часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: Зб. Наукових праць. Вип. 66. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 111-116.
88. Ткач О.М. Використання масажу для подолання дизартричних порушень. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип.10. URL : <https://aqce.com.ua/vipusk-n10-2018/tkach-om-vikoristannja-masazhu-dlja-podolannja-dizartrichnih-porushen.html>
89. Токарева Н.М., Шамне А. В. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 283 с.
90. Тубичко Ю.О. Комплексна корекція порушень мовленнєвого розвитку у дітей старшого дошкільного віку зі стертою формою дизартрії. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип.2. URL : <https://aqce.com.ua/vipusk-n2-2011/tubichko-juo-kompleksna-korekcija-porushen-movlennjevogo-rozvitku.html>
91. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Нарушения речи у детей: Пособие для воспитателей дошкольных учреждений. М.: Профессиональное образование, 1993. 232с. https://pedlib.ru/Books/3/0317/index.shtml?from_page=19
92. Хом'як Ю. М. Формування просодичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку із дизартрією. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/14832>
93. Шеремет М. К., Боряк О. В. Неврологічні основи логопедії : навч.посіб. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. 252 с.
94. Eichel E. Gestützte Kommunikation bei Menschen mit autistischer Strörung. Dortmund: Proekt-Verl., 1996. 169 p.
95. Pennington L, Parker NK, Kelly H, Miller N. Speech therapy for children with dysarthria acquired before three years of age. *Cochrane Database Syst Rev*.

2016 Jul 18;7(7):CD006937. doi: 10.1002/14651858.CD006937.pub3. PMID: 27428115; PMCID: PMC6457859.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6457859/#CD006937-bbs2-0067>

96. Perrotta G. Dysarthria: Definition, Clinical Concepts, Neurobiological Profiles and Clinical Treatments.

<https://www.peertechzpublications.com/articles/ACMPH-6-194.php>

97. Rafael A. González V., Jorge A. Bevilacqua R. Las disartrias. Rev Hosp Clín Univ Chile 2012; 23: 299 – 309.

https://www.researchgate.net/publication/340260611_Las_disartrias

98. Ramoo Dinesh Psychology of language The Articulatory System

<https://opentextbc.ca/psyclanguage/chapter/the-articulatory-system/> Ramoo, D.

(2021). Psychology of language. BCcampus.

<https://opentextbc.ca/psyclanguage/>

99. Sevara Achilova. Phonetic and phonemic disorders and their correction in children with dysarthria. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 3, 2020. P. ISSN 2056-5852

[https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/03/Full-Paper-](https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/03/Full-Paper-PHONETIC-AND-PHONEMIC-DISORDERS-AND-THEIR-CORRECTION-IN-CHILDREN-WORN-OUT-DYSARTHRIA.pdf)

[PHONETIC-AND-PHONEMIC-DISORDERS-AND-THEIR-CORRECTION-IN-CHILDREN-WORN-OUT-DYSARTHRIA.pdf](https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/03/Full-Paper-PHONETIC-AND-PHONEMIC-DISORDERS-AND-THEIR-CORRECTION-IN-CHILDREN-WORN-OUT-DYSARTHRIA.pdf)

100. Liveps. Leichte (Abgenutzte) form von Dysarthrie. Gelöschte form der Dysarthrie bei Kindern im Vorschulalter. Erased Dysartry form als Nachhaltiges symptokomplex. Moderne Ansicht über das Problem.

<https://liveps.ru/de/legkaya-stertaya-forma-dizartrii-stertaya-forma-dizartrii-u/>

101. Гаврилова Н. С. Методика формування правильної артикуляції фонемі [р]. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020.

Вип.16. Том 1. С. 30-48. URL: [https://aqce.com.ua/vipusk-n16-](https://aqce.com.ua/vipusk-n16-tom12020/gavrilova-ns-metodika-formuvannja-pravilnoi-artikuljaccii-fonemi-r.html)

[tom12020/gavrilova-ns-metodika-formuvannja-pravilnoi-artikuljaccii-fonemi-r.html](https://aqce.com.ua/vipusk-n16-tom12020/gavrilova-ns-metodika-formuvannja-pravilnoi-artikuljaccii-fonemi-r.html)

102. Гаврилова Н. С. Прийоми постановки звуків мовлення Rodzina centrum

swiata. / Podredakcja naukowa Urzuli Grucy-Miasik. Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. S. 331-339. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n16-tom12020/gavrilova-ns-metodika-formuvannja-pravilnoi-artikuljacji-fonemi-r.html>

103. Гаврилова Н.С. Система корекції порушень фонетичного боку мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Збірник наукових праць.* К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2014. №27 С. 37-44.
104. Гаврилова Н.С. Постановка голосних звуків мовлення -о-, -у- в дітей. *Логопедія.* 2013. №4. С. 14-26.